

NO. XIV / 2011

ISSN 1301-2746

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

Vehbi Koç Vakfı
Suna - İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 E-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın
Sayı: XIV - 2011

Sabibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK

Yapım: Zero Prodüksyon Ltd., İstanbul
Abdullah Sokak No. 17
Taksim 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 Faks: +90 212 244 32 09

Baskı: MAS Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mh. Soğuksu Cd. No: 3 Kağıthane - İstanbul
Tel: +90 212 294 10 00 info@masmat.com.tr Sertifika No: 12055

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

HâlukABBASOĞLU	MaxKUNZE
AraALTUN	ThomasMARKSTEINER
OluşARIK	WolframMARTINI
CevdetBAYBURTLUOĞLU	GönülÖNEY
TuncerBAYKARA	MehmetÖZSAİT
JürgenBORCHHARDT	UrsPESCHLOW
JacquesDesCOURTILS	ScottREDFORD
VedatÇELGİN	DenisROUSSET
NevzatÇEVİK	MartinFergusonSMITH
BekirDENİZ	OğuzTEKİN
RefikDURU	GülsünUMURTAK
SerraDURUGÖNÜL	BurhanVARKIVANÇ
HansgerdHELENKEMPER	MichaelWÖRRLER
FrankKOLB	MartinZIMMERMAN

Adalya, **A&HCI** (*Arts & Humanities Citation Index*) ve
CC/A&H (*Current Contents / Art & Humanities*) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (*Arts & Humanities Citation Index*) and
CC/A&H (*Current Contents / Art & Humanities*).

Hakemli bir dergidir / A peer reviewed Publication

Editörler / Editors

KayhanDÖRTLÜK
TarkanKAHYA
RemziyeBOYRAZSEYHAN
TubaERTEKİN

İngilizce Editörleri / English Editors

İnciTÜRKOĞLU
DorinLUCAS

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

ISSN 1301-2746

İçindekiler

Gülsün Umurtak	
<i>Understanding the Hacılar II Settlement</i>	1
Mustafa Bulba	
<i>Kaunos Demeter Kayalığından ele geçen Kıbrıs Heykelcikleri</i>	17
Alice Landskron	
<i>Zur Komposition der Friese auf der Nord- und Ostseite des Heroons von Trysa</i>	31
Christian Marek	
<i>Kaunos und Lykien</i>	57
Alime Çankaya – Hüseyin Köker	
<i>Dumancık Kistophor Definesi</i>	63
Ümit Aydinoğlu – Ümit Çakmak	
<i>A Rural Settlement in the Rough Cilicia-Isauria Region: Karakabaklı</i>	71
Fatih Onur	
<i>Gagates: Θαυμάσιος λίθος</i>	
<i>Antikçağ'da Mesur bir Taşın Kullanım Alanları ve Yataklarının Yeriyle İlgili Bir Değerlendirme</i>	103
Julian Bennett	
<i>Why did Claudius Annex Lycia?</i>	119
Murat Durukan	
<i>Olba Territoryunda Hellenleştirme ve Romalılaşma Politikalarının Arkeolojik İzleri</i>	137
Murat Arslan – Nihal Tüner Önen	
<i>Akdeniz'in Korsan Yuvaları: Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Ionia Bölgelerindeki Korykoslar</i>	189
Gürkan Ergin	
<i>How to Transform an Isaurian into a Subject? The Roman Army as a Foucaultian Technology of Power</i>	207
Burhan Varkivanç – Hülya Kökmen	
<i>Attaleia'nın Anıtsal Mezarları Üzerine Bazı Gözlemler</i>	223
N. Eda Akyürek Şahin	
<i>Antalya Müzesi'nden İki Hekateion</i>	237
Hüseyin Sami Öztürk – Hakkı Emirhan Süel	
<i>Tloslu Ptolemaios'un Mezar Yazısı</i>	259

Mehmet Özsait – Guy Labarre – Nesrin Özsait	
<i>Nouvelles inscriptions et monuments de la vallée d'Apollonia (Phrygie-Pisidie)</i>	267
Serra Durugönül	
<i>Silifke Müzesi'nden Dionysos-Pan Heykeli ve İki Torso</i>	287
İnci Delemen	
<i>The Colossal Statue of Lucius Verus Recently Discovered in Perge</i>	297
Ayşe Aydin	
<i>Side Müzesi'ndeki Sigma Formlu Tabla</i>	315
Altan Çetin	
<i>Memlüklerin Kıbrıs ile İlişkileri</i>	327

Attaleia'nın Anıtsal Mezarları Üzerine Bazı Gözlemler

Burhan VARKIVANÇ – Hülya KÖKMEN*

Doğal ve toplumsal olaylar yanında, özellikle içerdikleri değerli nesneler ve köklü kültürel değişimler Antik Dönem nekropollerinin henüz Erken Bizans Dönemi'nden başlayarak en çok tahrip edilen yapısal unsur olmalarında etken olmuştur. Bu tahribat, öncelikle Antik Dönem'den günümüze uzanan süreçte kesintisiz bir yerleşim dokusu içinde yer alan Antiphellos, Attaleia, Halikarnassos, Mylasa gibi bazı antik kent nekropollerinin neredeyse yok olmasına kadar uzanmıştır. Korunmuş olanlarının tek şansı ise henüz Antik Dönem sonrasında başlayarak sürekli kullanımları ya da gizli kalmaları olmuştur.

Sayısı ve kapsamı son yıllarda büyük oranda artan kurtarma kazıları¹, Attaleia nekropollerinin günümüzde Kaleiçi olarak anılan ve 1930'lu yıllara kadar sur duvarları, günümüzde ise modern ulaşım şeritlerinin sınırladığı yaklaşık 30 hektarlık bir alan içine yayılan Antik Dönem yerleşiminden daha geniş bir alana yayıldığını ortaya koymuştur. 1980'li yıllarda beri, kentin doğusunda yer alan ve Doğu Garajı olarak anılan geniş alan ve civarında kesintili sürdürülen kurtarma kazıları, Attaleia nekropollerinin kente bu yönden girişi sağlayan Hadrianus Kapısı'ndan en az 500 m. uzaklığa kadar uzandığını göstermektedir.

Doğu Garajı buluntuları, kentin güneydoğusunda yer alan, Hıdırlık Kulesi (Res. 1) olarak adlandırılan Roma Dönemi anıt mezar² ile 1966 yılında kentin kuzeydoğusundaki Balbey Mahallesi'nde ortaya çıkarılan Roma Dönemi mezarlari³, büyük olasılıkla Antik Dönem nekropollerinin içi ya da üzerinde konumlanan Hıristiyan⁴ ve Türk Dönemi mezarlari⁵ Attaleia nekropollerinin kenti üç yönden çevreleyen alanların tümüne yayıldıklarını ortaya koymaktadır. Bu alanlardaki yoğun yapılışma nekropollerin ve buna ilişkin verilerin

* Prof. Dr. Burhan Varkivanç, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs - Antalya.
E-posta: varkivanc@akdeniz.edu.tr

Araş. Gör. Hülya Kökmen, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 07058 Kampüs - Antalya.
E-posta: hulyakokmen@akdeniz.edu.tr

¹ O. Alpozen - S. Erdemgil, Pamphylia. An archeological Guide (1977) 8; F. Büyükyörük - C. Tibet, "1998-1999 Yılı Antalya Doğu Nekropolü Kurtarma Kazıları", Adalya 4, 1999-2000, 115 vdd.; H. Hellenkemper - F. Hild, Lykien und Pamphylien. TIB 8 (2004) 322; Tosun 2009, 189 vdd.; Tosun 2010, 174 vdd.

² Anıtin, eski kaynakçanın da sergilediği kapsamlı yayını için bk.: Ş. Alp, Antalya'da Bir Anıt Mezar: Hıdırlık Kulesi. Arkeolojisi, Rölöve, Restorasyon ve Restitüsyon Projesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Antalya 2005).

³ Alpozen - Erdemgil, age. 8; Hellenkemper - Hild, age. 322.

⁴ G. P. Pehlivanidis, Attaleia kai Attaleotes (1989) 73, 79; S. Şahin, "Bau einer Säulenstrasse in Attaleia (Pamphylien) unter Tiberius - Caligula?", EpigrAnat 25, 1995, 25.

⁵ Selçuklu mezarlari: Alpozen - Erdemgil, age. 8; Hellenkemper - Hild, age. 322.

şanssız bir şekilde büyük oranda ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu şansızlık içindeki en büyük şans ise, Doğu Garajı'nda günümüz kullanım seviyesinin yaklaşık 5 m. altında bulunan yaklaşık 8.5 dönüm büyüklüğündeki alanın kayalık zemini içinde farklı tiplerde yüzlerce mezar ile karşılaşılması olmuştur⁶. Buluntuları ile hemen tamamı Antik Dönem'e tarihlenen bu mezarların soyulmadan ve tahrip edilmeden günümüze ulaşmasında, yakın döneme kadar Antalya ve yakın çevresinde uzanan suyolları ve yataklarının olasılıkla henüz Antik Dönem içinde oluşturmaya başladıkları 4 m.'yi aşan yükseklikteki alüvyon katmanı altında kalmaları etken olmuştur⁷. Tamamı kayalık traverten zemin içine oyulan basit sanduka mezarlar ve oda mezarlar yanında yalın kireçtaşlı lahitler, İ.O. geç 4. yy.'dan, dolayısıyla Attaleia'nın kuruluşu öncesindeki küçük yerleşimden⁸ başlayarak, geç Antik Dönem içlerine kadar orta düzey birçok mezar tipi ve nekropol düzenlemesi hakkında kapsamlı ve bütüncül sonuçlar vermektedir.

Buna karşın, Attaleia'nın anıtsal mezar mimarisini hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ve türünün Anadolu'da bilinen tek örneği olan "Hıdırlık Kulesi", bu tür mezarların görünen tek örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 1). Ancak, yerleşimde ele geçen çok sayıda yazıt, nitelikli lahit ya da lahit parçası, ostothek, mezar altarı ve mimari blok, "Hıdırlık Kulesi"nin Attaleia Nekropollerinde yer alan tek anıtsal mezar olmadığına işaret etmektedirler⁹.

Yazıtlar

Bugüne kadar saptanan 80 civarındaki mezar yazıtını henüz Erken Bizans Dönemi ile başlayan tahribat ve bunu izleyen kentsel süreklilik nedeni ile özgün konum ve kullanım alanlarından uzaklaştırılmışlardır. Üzerinde anılan yazıtların bir bölümünün bulunduğu büyük boyutlu traverten ve kireçtaşlı bloklar, kenti sınırlayan sur duvarının günümüzde kısmen ayakta duran güneydoğu bölümünde (Res. 2) Bizans Dönemi'nde gerçekleştirilen yapım ve onarım çalışmalarında devşirme malzeme olarak kullanılmışlardır ve bu konumlarını günümüzde de kısmen korumaktadırlar¹⁰. Kente ait olup, büyük bir bölümü dağınık olarak bulunan, bazıları kayıp, bazıları ise günümüzde Antalya Müzesi'nde korunan çok sayıda yazıtın incelenmesi sırasında mezar buluntuları olarak sınıflandırılıp bir bütünlük içinde yayına hazırlanan bu yazıtlar¹¹, içeriklerinde anılan şahsiyetler ve bazı yapısal kavramlar ile Roma Dönemi Attaleia nekropollerinde hatırlı sayılır nitelik ve sayıda mezar anıtlının yer aldığına işaret etmektedirler. Çoğunluğu İ.S. 2. yy.'a olmak üzere İ.S. 1. ile 3. yy. arasına tarihlenen bu yazıtlarda, aralarında senatörler, üst düzey dinsel şahsiyetler

⁶ Tosun 2009, 189 vdd.; Tosun 2010, 174 vdd.

⁷ Doğu Garajı Mevkii'nin birkaç yüz metre kuzeyinde saptanan Roma Dönemi nekropolü, Antik Dönem seviyesinin bu alanda günümüz seviyesinin 17 m. altına kadar ulaşlığını ortaya koymuştur: Alpozen - Erdemgil, age. 8.

⁸ Yerleşim hakkında son olarak bk.: B. Varkıvanç, "Antalya Surlarının Oluşum Süreci Üzerine Bazı Gözlemler / Some Thoughts on the Development of the Walls of Antalya", bk.: S. Redford - G. Leiser, Taşa Yazılan Zafer: Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi / Victory Inscribed. The Seljuk *Fetihname* on the Citadel Walls of Antalya, Turkey. Adalya Ekyayın Dizisi 7 / Supplementary Series 7 (2008) 57 vd. 136 vd.

⁹ Balbey Mahallesi kazılarında saptanan Roma Dönemi tonozlu mezarın niteliği ve boyutu hakkında ne yazık ki ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. bk.: Alpozen - Erdemgil, age. 8.

¹⁰ K. G. von Lanckoronski, Pamphylia ve Pisidia Kentleri I. Pamphylia, S. Bulgurlu Gün (çev.) (2005) 10. 16; R. Paribeni - P. Romanelli, "Studi e ricerche archaeologiche nell'Anatolia meridionale", MonAnt 23, 1914, 26 vdd.; Hellenkemper - Hild, age. 321 vd.

¹¹ N. Gökarp, Attaleia Kent Tarihi ve Yazıtlar Korpusu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Antalya 2008) 131 vdd. 164. 166 vdd. (eski kaynakça ile).

ve askerler ile varlıklı arazi sahipleri, bunların aileleri ve azatlıları anılmaktadır. Mezar yazıtlarının, bazlarının uzunlukları 2 m.'yi aşabilen büyük yapı blokları yanında, yalın ya da bezekli lahitler, steller ve mezar altarları üzerinde yer aldıkları görülmektedir. Farklı isimlerin anıldığı ve farklı oluşum zamanlarının (İ.S. 1. - 3. yy.) saptanabildiği buluntuların büyük bir kısmı blok boyutları, yazıt içerikleri ve harf yükseklikleri¹², malzeme ve form nitelikleri ya da türleri ile büyük boyutlu mezar yapıları ile ilişkilendirilebilecek durumdadır. Bazı yazıt içeriklerinden mezarların anit niteliğinde ya da aile mezarları olarak inşa edildiklerinin anlaşılması, özellikle de bazlarında açık bir şekilde *heroon* ve *kenotaphion* gibi yapısal kavramların yer alması bu tür anıtların sayıları saptanamasa da az olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Lahitler

Yerleşimdeki mezar yapılmasına işaret eden diğer bir olgu da, büyük bir kısmının akibeti meşhul olan lahitlerdir. Antalya'da müze kurulmasına yönelik ilk resmi yazışmalar¹³, S. Fikri Erten¹⁴ ve kenti 18.-20. yy.'da ziyaret eden gezgin ve araştırmacıların aktarımlarında bir bölümü yerleşimin değişik alanlarında, coğunluğu ise kentin sur duvarlarının yıkımı sonrasında ortaya çıkan farklı tür ve nitelikte lahit, lahit kapakları ve lahit parçaları ile karşılaşıldığı görülmektedir¹⁵. İ. S. 2. ve 3. yy.'lara tarihlenen bu lahitlerin küçük bir kısmının diğer bazı antik yerleşimlerden henüz o dönemde Antalya'ya getirildiği anlaşılırsa da¹⁶, günümüzde başta Antalya Müzesi'nde¹⁷ korunan, Kesik Minare alanında ve Kaleiçi'ndeki bazı temel kazılarında ortaya çıkan buluntular sur duvarlarının Bizans Dönemi'ndeki yeniden inşası ve onarımlarında kullanılmış, yıkımı sonrası ortaya çıkarılan parçalar göz önüne alındığında Attaleia nekropollerinin azımsanmayacak sayıda nitelikli lahit içerdikleri ortaya çıkmaktadır¹⁸. Bir kısmının varlığı, yukarıda da anıldığı gibi salt taşındıkları yazıt içeriğinden saptanabilecek lahitlere ait parçaların sayısı yaklaşık 70 civarındadır¹⁹. Bunlardan yalnızca bir tanesinin teknisi günümüze kadar sağlam olarak

¹² Harflerin bazı yazıtlarda 9 cm yüksekliğe ulaştıkları görülmektedir. Gökalp 2008, 142.

¹³ Konu hakkında genel olarak bk.: S. Saruhan, "Antalya Müzesi'nin Kuruluşu", bk.: M. Oral (ed.), 20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu. Antalya 22-25 Kasım 2007 (2008) 533 vdd. Özellikle bk. İtalyanlar'ın Antalya'yı işgali öncesi ve sonrası topladıkları eserlere ait liste: 543 vd.

¹⁴ S. F. Erten, Antalya Livası Tarihi (1997) 38 vdd.

¹⁵ von Lanckoronski, age. 17 Res. 7; Moretti 1921, 24 vdd. Res. 14 vd.; Moretti 1923-1924, 484 vdd. Res. 5 vdd.; Pace 1921, 10. 14; Pace 1923-1924, 421 vd. No. 121; Paribenzi - Romanelli, age. 10. 24 vd. 38; V. Viale, Relazione sull'attività della Missione Archeologica di Adalia nell'anno", ASAtene 8-9, 1925-1926, 359 vdd. Res. 1.

¹⁶ Örn. bk.: Moretti 1923-1924, 479 vdd. Res. 1-3. İtalyanların, özellikle bölgeyi işgal altında tuttukları süre içerisinde Antalya'daki buluntular dışında başta Perge olmak üzere çevre yerleşimlerden (Erten, age. 39 vd. No 8 [Murtanal]; Saruhan, age. 544 [Pergel]) aralarında lahitlerin de bulunduğu çeşitli ve çok sayıda eseri yurt dışına götürmek amacıyla topladıkları bilinmektedir. Nitekim, 1920 tarihli eser listesinin incelenmesi sonrasında, İtalyan Konsolosluğu'nda toplanan eserlerden büyük bir bölümünün yurt dışına çıkarıldığı anlaşılmıştır. Saruhan, age. 544.

¹⁷ H. Wiegartz, Kleinasiatische Säulensarkophage. IstForsch 26 (1965) 145 vdd.; Ö. Turak, Pamphylia Bölgesinde Bulunan Attika Tipi Lahitler (2005) 68 vd. 88 vd. 98.

¹⁸ Bazı parçaların aynı lahitten kaynaklanma olasılığı, ancak parçaların ayrıntılı incelenmesi sonucu saptanabilecek lahit sayısını sınırlı göreceli kılmaktadır.

¹⁹ Bazlarının kaynağı kesin bilgilere dayanmasa da Antiphellos, Aspendos, Myra, Perge ve Termessos'dan getirildikleri ileri sürülen lahit ve lahit parçaları (N. Himmelmann, Der Sarkophag aus Megiste [1970] 22 vd.; Moretti 1923-1924, 479 vdd. Res. 1 vdd.; M. Waelkens, Dokimeion [1982] 37. 71. 73 vd. 77 vd. 82. 92; Wiegartz, age. 145 vdd.) bu kapsama alınmamıştır.

ulaşabilmiş olup, halen Kesik Minare alanında korunmaktadır (Res. 3)²⁰. C. de Bruyn, K. Graf von Lanckoronski ve S. F. Erten tarafından gözlemlendikleri süreçte çeşme yalağı olarak kullanıldığı kaydedilen diğer sağlam lahitleri²¹ ise saptayabilmek henüz mümkün olmamıştır. Genelde mermerden üretilen bu lahitler yanı sıra günümüzde Kaleiçi'nin değişik mekanlarında, Doğu Garajı kazılarında ve Antalya Müzesi depolarında kireçtaşlı lahitlere de rastlanılmaktadır. Günümüzde kısmen kayıp olan buluntular, Attaleia nekropollerinin Antik Dönem'de farklı tür ve tiplerde çok sayıda lahit içeriğine işaret etmektedir²²:

Girlandlı Lahitler: Tamamlanmış ve yarı işçilikli olarak buluntularına rastladığımız bu gruptan, günümüze kadar üç farklı yarı işçilikli lahde ait buluntular saptanabilmiştir. Kapağı kayıp olup, teknesi neredeyse sağlam bir şekilde ele geçen Prokonesos üretimi bir lahit, Kesik Minare alanında korunmaktadır (Res. 3)²³. Aynı alanda, aynı mermer türünü ve lahit tipini yansitan, ancak daha özenli bir işçilik gösteren diğer bir lahit parçası ele geçmiştir (Res. 4)²⁴. Yarı işçilikli üçüncü bir lahde ait birbirini tümleyen iki parça günümüzde Kaleiçi Alaaddin Camii avlusunda yer almaktadır (Res. 5 a-b)²⁵. K. Graf von Lanckoronski'nin sur duvarında ve bir evin bahçesinde saptadığı girlandlı-bukranionlu ve girlandlı-gorgolu iki lahit parçasının²⁶ konumu günümüzde belirsizdir. Bunlar yanında Kaleiçi'ndeki bir pansionun avlu duvarında bir girland (Res. 7) ve girland taşıyan Nike betimlemeli iki lahit parçası daha gözlemlenmiştir (Res. 8).

Sütunlu Lahitler: İtalyan araştırmacıların yayınlarında anılan ve büyük oranda resmedilenler²⁷ ile günümüzde Antalya Müzesi depolarında korunan parçaların²⁸ varlığı, Attaleia nekropollerinin çok sayıda sütunlu lahit barındırdığına işaret etmektedir. 2007 yılı Kesik Minare kazılarında da bu gruba ait bir kısa yüz parçası ele geçirilmiştir (Res. 9). Bunların yanında, Kaleiçi'nde bir özel konutun avlusunda yer alan bu tipi yansitan bir lahdin kemer dizili bir parçası ile karşılaşılmıştır (Res. 10).

²⁰ G. Kaymak, Die Cumanin Camii in Antalya: Ihre Baugeschichte und ihre byzantinischen Ursprünge, Bauaufnahme - Bauforschung – Denkmalpflege / Antalya Cumanin Camii: Mimari Tarihi ve Bizans Kökeni, Rölöve - Yapı Analizi - Anıt Koruma ve Bakımı (2009) Adalya Ekyayın Dizisi 7 / Supplementary Series 9 (2009) 229 Res. 260.

²¹ C. de Bruyn, Voyage au Levant II. L'Asie Mineure, Chio, Rhodes, Chypre (1725) 524; von Lanckoronski, age. 16; Erten, age. 40 No 9.

²² Lahit tipleri ve güncel lahit kaynakçası konusunda bk.: G. Koch, "Sarkophage der römischen Kaiserzeit in der Türkei. Ein Überblick (mit einer Bibliographie)" Adalya XIII, 2010, 111 vdd.

²³ N. Asgari, "Die Halbfabrikate kleinasiatischer Girlandensarkophage und ihre Herkunft", AA 1977, 361. 377; Kaymak, age. 229 Res. 260. Antik Dönem kent agorasının güney doğu köşesinde Erken Bizans Dönemi'nde inşa edilen kilisede bir Hristiyan mezarı olarak yeniden kullanıldığı anlaşılan lahit teknesinin tahrip edilmeden günümüze ulaşması, 16. yy.'da camiye dönüştürülen yapının özgün zeminin Osmanlı Dönemi'nde yaklaşık 1 m. yükseltilemesi, dolayısıyla da lahdin dolgu katmanı içinde kalması ile ilintili olmalıdır.

²⁴ Kaymak, age. 229 Res. 261.

²⁵ Kaleiçi'nde 2008 yılı yazında gerçekleştirilen yol düzenleme çalışmalarıne kadar cami avlusunun kuzey giriş kapısı önünde basamak taşı olarak kullanılan ve birbirini tamamlayan iki parça halindeki buluntu (Res. 6) tabula içermemesi nedeni ile ait olduğu lahdin arka yüzünü oluşturmuştur. Bu yüzün üst yarısını oluşturan parçaların alt kenarları boyunca uzanan bir haç ve palmet dizili bezeme, parçanın Bizans Dönemi'nde bir templon arşitravına dönüştürüldüğünü ve tıraşlanmayan girland betimlerinin arşitravın üst yüzünde yer aldığı göstermektedir.

²⁶ von Lanckoronski 1896, 16 vd. Res. 7. Ayrıntıları izlenemeyen girlandlı-bukranionlu lahit parçası, S. Fikri Erten tarafından "ay şeklinde bir kabartma bir insan kafası" olarak tanımlanmaktadır: Erten, age. 38 No 4.

²⁷ Moretti 1923-1924, 486 vdd. Res. 6. 8-11; Viale, age. 359 vd. Res. 1.

²⁸ G. Lang, Klassische antike Stätten Anatoliens II (2003) 230; Waelkens, age. 67 vd. 70. 80-82. 85. 87 vd. 90-92. 95 vd.; Wiegartz, age. 145 vdd. Lev. 30 vd.

Frizli Lahitler: de Bruyn²⁹, von Lanckoronski³⁰ ve Erten'in³¹ aktarımlarından bilinen, bu grubu ait bazı lahit teknelerinin 20. yy. başlarına kadar sağlam olarak korundukları ve Kaleiçi'ndeki sokak çeşmelerinde yalak olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Üzerinde atlı figürlerinin, atlı avcılar ve köpeklerinin resmedildiği bu lahitlerin akibeti bugün bilinmemektedir³². Bu grubun diğer örneklerini oluşturan Achilleus (Res. 11)³³, Apollon³⁴, Amazon³⁵, Dionysiak (Res. 12)³⁶, Eros³⁷ ve Nike³⁸ betimlemeli çok sayıda lahit parçasının kent surlarından söküldüğü anlaşılmaktadır³⁹.

²⁹ de Bruyn, age. 524 (sokakta bir çeşme önünde su teknesi olarak işlev gören atlı figürlerinin olduğu bir lahit).

³⁰ von Lanckoronski, age. 16 (üzerinde Nikeler'in ve kayalık arazide aslan avlayan atlı avcı ve köpeğinin betimlendiği ve çeşme yalağı olarak kullanılan sağlam bir lahit).

³¹ Erten, age. 39 No 7: ".... İngiltere Konsolosu Gustav'ın sayfyesinde ... işlemeli bir lahit ... İtalya Konsolosluğu'na nakledilmiştir"; 40 No 9: "Mevlana Tekkesi yakınında, ne zaman çeşme yapıldığı mecbûl iki kişilik bir lahit vardır. Lahdin türlerini zamanla bir kireç tabakası kaplamış olduğundan üzerindeki kabartmalar bayal meyal görünürken, Rumi 1335 (1919) da İtalya Konsolosluğu'na nakledilip temizlenmiş ve nefis kabartmalar meydana çıkarılmıştır". Erten'in bu ifadeleri, dönemin Antalya Mutasarrıflığı'nın İtalyan Konsolosluğu'na taşınan tarihi eserlerle ilgili dönemin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 21 Ocak 1920 tarihli eser listesinde anılan "iki kişilik kadim ve büyük bir lahit ile Roma Devri'ne ait (...) ve münnakş bir lahit ... kırk iki restmî lahit ..." (Sarıhan, age. 543) ifadelerinde sözü edilen lahitler ile örtüşmektedir.

³² Moretti, Himmelmann ve Waelkens tarafından yayınlanan parçaların von Lanckoronski, age. 16'da sözü edilen lahitten kaynaklanma olasılığı yüksek görünülmektedir: Himmelmann, age. 22 Lev. 3; Moretti, 1923/1924, 493 Res. 12; Waelkens, age. 49 No 2.

³³ L. Budde, "Ein Achilleus-Sarkophag aus Tarsus in Adana", bk.: E. Homann-Wedeking - B. Segall, Festschrift Eugen von Mercklin (1964) 17 Lev. 10, 2. 11; P. Linant de Bellefonds, Sarcophages attiques de la Nécropole de Tyr. Une Étude Ikonographique (1985) 38 Lev. 8,2; A. Giuliano, Il commercio dei sarcophagi attici (1962) 49 No 265; S. F. Erten, Antalya Livası Tarihi (1997) 38 No 4; B. G. Kallipolitis, Kronologike kataxis ton meta mytologikon parastaseon sarkophagontes romaikeis epoches (1958) 28 No 167; G. Koch - H. Sichtermann, Römische Sarkophage (1982) 388; LIMC I-1 (1981) bk.: "Achilleus" 155 vd. No 691 (Kossatzs-Deismann); LIMC III-1 (1988) bk.: "Briseis" 163 No 39 (Kossatzs-Deismann); von Lanckoronski, age. 17 Res. 7; Lang, age. 230; Pace 1921 14 dn. 2; Pehlivanidis, age. 91 altresim 95 üstresim; C. Robert, Mythologische Cyklen. ASR II (1968) 63 Lev. XXIV No 54; G. Rodenwaldt, "Sarcophagi from Xanthos", JHS 53-2, 1933, 212; S. Rogge, Die attischen Sarkophage I. Achill und Hyppolytos. ASR IX,1 (1995) 65. 67. 125 Lev. 14.1 Kat.-No 2; Turak, age. 98 Kat.-No 15 Res. 187; J. Wagner - H. Wagner - G. Klammet, Die Türkische Südküste (1977/78) Res. 99.

³⁴ Paribeni - Romanelli, age. 10.

³⁵ Erten, age. 40 No 9; Himmelmann, age. 22 Lev. 3; Moretti 1921, 24 vdd. Res. 14 vd.; Moretti 1923-1924, 494 vdd. Res. 12 vdd.; Saruhan, age. 543; Rodenwaldt, age. 204; Waelkens, age. 45 vd. No 11 Lev. 13,3; Wiegartz, age. 178.

³⁶ Koch - Sichtermann, age. 432 No 55; G. Koch, "Christliche Wiederverwendung attischer Sarkophage", Boreas 17, 1994, 115; Himmelmann, age. 22; Pace 1921, 10 vd.; Turak, age. 68 vd. Kat.-No 6 Res. 139 vdd.; Waelkens, age. 43 vdd. No 2. 6. 10 vd.; H. Wiegartz, Gnomon 37, 1965, 616 No 19.

³⁷ Paribeni - Romanelli, age. 25; Waekens, age. 61 No 4; Wiegartz, age. 177 No 11 vd.

³⁸ von Lanckoronski, age. 16.

³⁹ Üzerinde avlanan bir Eros betimemesinin bulunduğu yazılı bir parça sur duvarındaki konumu nedeni yanılıgы yaratarak K. Graf von Lanckoronski tarafından lahit parçası olarak anılmıştır: von Lanckoronski, age. 16 vd. Res. 7. N. Gökalp tarafından kuşku ile de olsa, lahit parçası olarak anılan bu parça (Gökalp, age. 162 No 4.4.69) G. E. Bean tarafından haklı olarak "mimari parça" olarak yorumlanmıştır: G. E. Bean, "Inscriptions in the Antalya Museum", Belleten 85, 1958, 42 No 13 Res. 4. Betimlemenin bulunduğu sol komşu yüzdeki eğik profil ve bunun altında olasılıkla bir Medusa başına işaret eden saç bezemesi kalıntısı, parçanın oldukça büyük bir alınlıktan kaynaklandığını, Eros betimemesinin yer aldığı yüzün ise sağ akroterin dış yüzünü oluşturduğunu göstermektedir (Res. 13).

Ostothekler

Büyük çoğunluğu kireçtaşından üretilmiş⁴⁰ ve günümüzde Antalya Müzesi'nde korunan bazı ostotheklerin⁴¹ kentin kuzeyindeki nekropol alanından⁴² kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Aynı nekropolde saptanan ve niteliği konusunda kesin bilgiye sahip olmadığımız bir mezar yapısında ostotheklerin açık alanların yanında anıt mezarlarda da yer alabilecekleri⁴³, bunların kentin anıtsal mezarlarına işaret edebilecek diğer bir buluntu türü olduğunu gösterir.

Mezar Altarları

Günümüzde Antalya Müzesi'nde korunan ve bir kısmı yakın çevredeki antik yerleşimlerden kaynaklanan⁴⁴ bir grup yuvarlak ve dörtgen mezar altarı bulunmaktadır⁴⁵. Yukarıda anılan ve içeriklerinde mezar anıtı, anıt, *heroon* ve *kenotaphion* ifadeleri ile karşılaşılan yazıtların bir bölümü bazlarının yükseklikleri 1 m.'yi aşan bu altarlar üzerinde yer almaktadır.

Mimari Parçalar

Yukarıda, bazlarında açık bir şekilde *heroon* ve *kenotaphion* gibi yapısal ifadelerin yer aldığı yazıtlarla ilintili olarak anılan büyük boyutlu traverten ve kireçtaşı bloklar (Res. 2) antik kentteki anıtsal mezar yapıları ya da bunların temenosları ile doğrudan ilişkili kurulmasında büyük rol üstlenmektedir. Bu bloklardan bazıları üzerindeki profil ve yalın silmeler⁴⁶ (Res. 14) Hıdırlık Kulesi'nde de gözlemlenmektedir⁴⁷. Üzerinde kısa bir yazıt içeren piramidal formlu küçük bir kireçtaşı buluntu, bir anıt mezarın tepeliğine ait olabilir⁴⁸. Hıdırlık Kulesi⁴⁹ (Res. 15), Hadrianus Kapısı⁵⁰ (Res. 16) ve Kaleiçi'nin değişik

⁴⁰ Nadiren de olsa mermer ostothek örneklerine de rastlamak olasıdır: Paribeni - Romanelli, age. 24. 1994 yılında Kaleiçi'nde yürütülen kazı çalışmalarında bir mermer ostothek teknisi ele geçmiştir.

⁴¹ T. Korkut, Girlanden-Ostotheken aus Kalkstein in Pamphylien und Kilikien. *Sarkophag Studien* 4 (2006) 98 vd.; Moretti 1923/1924, 484 Res. 4.

⁴² 1966 yılındaki temel kazılarda bir "ostothek nekropolü" saptandığı belirtilmektedir: Alpözen - Erdemgil, age. 8.

⁴³ Özet olarak bk.: Korkut, age. 77 vdd.

⁴⁴ T. Korkut - R. Tekoğlu, "Grabinschriften aus Pamphylien und Lykien", ZPE 143, 2003 105 vdd.; T. Korkut, "Grabaltäre mit Girlanden in Pamphylien und Lykien", bk.: Akten des Symposiums des Sarkophag-Corpus 2001, Marburg, 2.-7. Juli 2001. *Sarkophag Studien* 3 (2007) 327 vdd. Lev. 115 vdd. Anılan yazıtlarda buluntu yerleri belirtilmeyen birkaç altı da, Antalya Müzesi kayıtlarına göre Attaleia kaynaklı olmadığı saptanmıştır.

⁴⁵ Gökalp, age. 4.4.12, 4.4.15, 4.4.28, 4.4.39, 4.4.46-47, 4.4.49-50, 4.4.52-53, 4.4.71, 4.6.14, 4.6.21. Attaleia kaynaklı mezar altılarının büyük bir bölümü kentin Bizans Dönemi'nde onarılan ya da yeniden inşa edilen sur duvarlarında yeniden kullanılmışlardır.

⁴⁶ Gökalp, age. 128. 144 No. 4.4.6 ve 4.4.42 Res. 45. 55.

⁴⁷ Özellikle üzerindeki yazıta *heroon* ifadesinin yer aldığı 4.4.6 nolu bloğun yan ve üst kenarlarını dolaşan silme sisteminin benzeri Hıdırlık Kulesi ikinci kat zeminini oluşturan dış bloklarda da karşımıza çıkmaktadır: Alp, age. Lev. 11 vd. 29 vdd.

⁴⁸ Gökalp, age. 4.6.16. Paribenni ve Romanelli tarafından oldukça göstergesiz bir mezar anıta ait olabileceği belirtilen (Paribeni - Romanelli 25 No 15) ve günümüzde kayıp olan parçanın bir ostothek kapağı olması da olasılık dışı değildir. Benzer örnekler konusunda bk.: B. Varkıvanç, "Eine Altarbekrönung aus Patara" Adalya 2, 1997, 89 dn. 11-15: Ayrıca bk: N. Çevik - B. İplikçioğlu, "Neues zu den Felsostotheken in Trebenna", EpigrAnat 35, 2003, 155 vd. Res. 10.

⁴⁹ Anıtın üst katı, erken Bizans Dönemi'nde deniz yönünde çok sayıda devşirme blok ile güçlendirilmiştir: Alp, age. 37 Res. 41,2. 43,2.

⁵⁰ Hadrianus Kapısı'nın doğusunda ortaya çıkarılan Bizans Dönemi dış sur duvarının yapımında bu tür blokların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

alanlarında karşılaşılan⁵¹ oturma sıraları olarak şekillendirilmiş bazı blokların bu tür mezar anıtlardan kaynaklanması olasılığı yüksektir⁵².

Yukarıdaki sunulan yüzeysel içerikten de anlaşıldığı gibi⁵³, yerleşimde ele geçen çok sayıda yazıt, nitelikli lahit ya da lahit parçası, ostohek, mezar altarı ve mimari blok Roma Dönemi'nde Attaleia Nekropollerinin "Hıdırlık Kulesi" dışında çok sayıda anıtsal mezar ile donatılmış olduğuna işaret etmektedir⁵⁴. Ancak, tüm bu verilerin özgün konumlarından uzaklaştırılmış ve birbirleri ile ilintisiz bir durumda ele geçirilmiş olmaları, bu anıtların boyutları, kesin konumları ya da tipleri hakkında somut bilgi üretmemize engel olmaktadır. Yazıtlarda anılan şahsiyetlerin bir kısmının üst düzey konumları, oldukça iri bloklarla oluşturulmuş yapıların *heroon* ve *kenotaphion* vb. şeklinde adlandırılmaları göz önüne alındığında boyut ve tip olarak algılanmalarında dönemlerinin, örneğin Termessos, Perge, Side gibi komşu kentlerinde karşılaşduğumuz mezar anıtları ile benzerlik gösterdiklerini düşünmek yeterli olacaktır. Yapıların biri dışında diğerlerinin Hıdırlık Kulesiörneğinde olduğu gibi kireç taşı ve traverten bloklardan inşa edildiklerini, ancak bazlarının oldukça nitelikli mermer lahitlerle donatılmış olduklarını söylemek yanlış olmayacağından kaynaklanması çok büyük bir olasılıktır. Mezarlara ait bloklar ve donanım parçalarının büyük bir bölümünün Hadrianus Kapısı'nın güneyinde, ağırlıklı olarak da Yeni Kapı civarında yeniden kullanılmış olmaları, anıtsal mezarları barındıran antik nekropolün Yeni Kapı - Hıdırlık Kulesi arasındaki sur dışı alanda yer almış olması en yakın olasılıktır.

Kısaltmalar

Tosun 2009	A. Tosun, "Doğu Garajı – Halk Pazarı Mevkii Attaleia Nekropolü Kurtarma Kazısı 2008", Anmed 7, 2009, 189 vdd.
Tosun 2010	A. Tosun, "Doğu Garajı – Halk Pazarı Mevkii (Attaleia Nekropolü) Kurtarma Kazısı 2009", Anmed 8, 2010, 174 vdd.
Moretti 1921	G. Moretti, "Ogetti antici esistenti di Adalia", ASAtene 3, 1921, 23 vdd.
Moretti 1923-1924	G. Moretti, "Scultura in Adalia", ASAtene 6-7, 1923-1924, 479 vdd.
Pace 1921	B. Pace, "Adalia", ASAtene 3, 1921, 3 vdd.
Pace 1923-1924	B. Pace, "Ricerche nella regione di Conia, Adalia e Scalanova", ASAtene 6-7, 1923-1924, 343 vdd.

⁵¹ Benzer bloklar, yakın geçmişte Kaleiçi'nde yürütülen alt yapı çalışmalarına yönelik kazılar sırasında da gözlemlenmiştir.

⁵² Bu bloklar teknik ayrıntıları, işçilikleri ve boyutları ile Attaleia'da varlığı olası bir antik tiyatro ile ilişkilendirilen buluntulardan (von Lanckoronski, age. 16; Pace 1921, 10 Res. 7 vd.) farklıdır: Alp, age. 37. Çok yakın geçmişte Kaleiçi, Tuzcular Mahallesi 148 ada 12-13 parselde ele geçen *in situ* oturma blokları, tiyatro ile ilişkilendirilen bu basamak ve prohedria bloklarının dörtgen planlı bir odeon ya da meclis binasına ait olma olasılıklarının daha büyük olduğunu göstermektedir.

⁵³ Kaleiçi ve yakın civarı ile özellikle Antalya Müzesi'nde yapılacak sistemi bir arşiv ve envanter çalışması Attaleia'nın sepulkral mimarisine ilişkin bilgilerimizin daha da artmasını sağlayacaktır.

⁵⁴ Balbey Mahallesi kazalarında saptanan Roma Dönemi tonozlu mezarın (Alpözen - Erdemgil, age. 8) niteliği ve boyutu hakkında ne yazık ki ayrıntılı bilgilere sahip değiliz.

Abstract

Observations on the Monumental Tombs of Attaleia

Increasing number of salvage excavations have shown that the necropoleis of ancient Attaleia, which covered Kaleiçi, an area of about 30 ha., bordered with the fortifications until 1930s and with streets today, covered even a larger area; and it was also noted that it was damaged badly starting in the Early Byzantine period. In addition to the finds from the site of former Doğu Garajı, the monumental tomb known as Hıdırlık Kulesi for the last few centuries located in the southeast of the city, and Christian and Turkish tombs uncovered in Balbey quarter in the northeast of the city in 1966, possibly located on top of Roman and ancient necropoleis, all show that the necropoleis of Attaleia surrounded the city on three sides. Unfortunately dense construction on these areas removed the ancient necropoleis to a great extent. The greatest good luck amidst this overwhelming bad luck was the uncovering of hundreds of graves of various types at Doğu Garajı, ca. 8,500 sq. m. large, located in rocks about 5 m. below the present ground level. Beside simple cist graves and chambers entirely hewn in bedrock of travertine, plain limestone sarcophagi were also uncovered and the small finds recovered date starting from the late 4th century BC shedding strong light onto many middle level grave types and necropolis arrangement starting from the small settlement preceding Attaleia, well into the late antiquity.

On the other hand, our knowledge on the monumental tomb architecture of Attaleia is very limited. Hıdırlık Kulesi, dated to the early Roman Imperial period and the only known examples of its kind in Anatolia, steps forth as the only visible example of Attaleia's monumental tombs. However, numerous inscriptions, high quality sarcophagi and such fragments, ostotheks, tomb altars and architectural blocks, recovered at site this way or another, do not reveal any information regarding the size, locations or types of monumental tombs which once adorned the necropoleis of ancient Attaleia.

About 80 funerary inscriptions recovered to date were taken out of their original contexts of locations and areas of use by the damage that started in the early Byzantine period and continued with ensuing urban continuity. These inscriptions considered together with proper names and some structural concepts they cite indicate that an important number of monumental tombs of remarkable quality existed in the Roman period necropoleis of Attaleia. Most of these inscriptions are dated to the 2nd century AD and many others from the 1st to 3rd century AD and they mention leading people of the city like high status religious personages, senators, military personages, and wealthy landowners, as well as their families and freedmen. An important part of these finds can be linked with large size tombs based on the size of the blocks, content and letter heights of the inscriptions, material and form aspects or types. It is understood from some inscriptions that some tombs

were built as a monument or for family burials, and particularly some of them contain structural terms like *heroon* and *kenotaphion*; and all these reveal that such monumental tombs were not few in number, although we are not able to determine their exact number.

Another issue pointing to tomb constructions of the settlement comprises the sarcophagi, the fates of most of which are not known. Finds indicate that the necropoleis of Attaleia contained a wide variety of sarcophagus types and many examples from the 2nd and 3rd centuries.

Beside sarcophagi, some ostotheks and altars, mostly produced from limestone and housed at Antalya Museum, constitute another point of interest pointing to the monumental tombs of the city.

Large size travertine and limestone blocks mentioned in connection with inscriptions explicitly mentioning structural concepts like *heroon* and *kenotaphion* have a big part in establishing a link with the monumental tombs or their temenos walls. Besides, blocks belonging to steps with profiled front side, reminiscent of rows of seats, are encountered at various parts of Kaleiçi such as Hıdırlık Kulesi and Hadrian's Gate and it is highly likely that these originated from such monumental tombs.

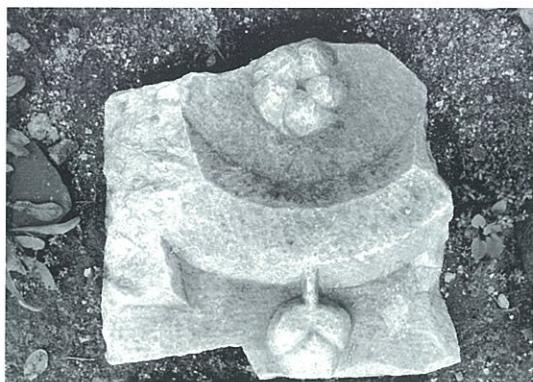
Res. 1
Hıdırlık Kulesi.
Anıt Mezar
(Alp, age. Lev. 7,2)

Res. 2
Kaleiçi. Sur Duvarı.
Detay

Res. 3
Kaleiçi Kesik Minare
Camii. Yarı İşçilikli
Prokonesos Lahdi

Res. 4 Kaleiçi Kesik Minare Camii.
Yarı İşçilikli Prokonnebos Lahdi Parçası

Res. 6 Kaleiçi Alaaddin Camii.
Yarı İşçilikli Prokonessos Lahdi Parçaları

Res. 5a-b Kaleiçi Alaaddin Camii.
Yarı İşçilikli Prokonessos Lahdi Parçaları

Res. 7
Kaleiçi. Bir
pansiyonun
avlu Duvarı.
Girlandlı
Lahit Parçası

Res. 8
Kaleiçi Kesik Minare Camii.
Sütunlu Lahit Parçası

Res. 9
Antalya Müzesi.
Girlandlı Lahit Parçası

Res. 10 Kaleici. Özel Bir Konut Avlusunda
Sütunlu Lahit parçası (Foto: T. Kahya)

Res. 11 Antalya Müzesi. Akhilleus Lahdi Parçası

Res. 12
Antalya Müzesi.
Frizli Lahit Tabanı

Res. 13
Antalya Müzesi.
Anıt Mezar. Akroterli
Alınlık Parçası

Res. 14 Antalya Müzesi. Yazılı Mimari Blok

Res. 15
Hıdırlık Kulesi.
Üst Kat Duvarı
(Alp, age. Lev. 41,2)

Res. 16
Hadianus Kapısı.
Erken Bizans Dönemi
Sur Duvarı ve 20. yy.
Su Kanalı

